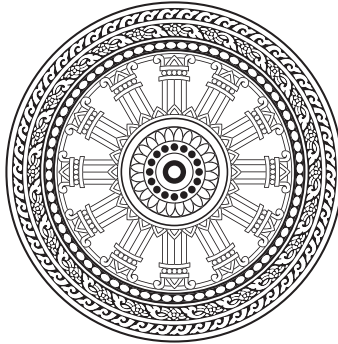

ธรรมธารา

Dhammadhara Journal of Buddhist Studies

ปีที่ 5 ฉบับที่ 2 (ฉบับรวมที่ 9) กรกฎาคม - ธันวาคม พ.ศ. 2562

สำนักการศึกษา วัดพระธรรมกาย

ISSN 2408-1892

แนวโน้มและพัฒนากการทฤษฎีการกำเนิด ของพระพุทธศาสนาหายาน (2)

Prospects of the Study of the Origins of Mahāyāna Buddhism (2)

ซาซากิ ชิซูกะ

SASAKI Shizuka

มหาวิทยาลัยฮานาโซโนะ (花園大学) เกียวโต ประเทศญี่ปุ่น

Hanazono University, Kyoto, Japan

ตอบรับบทความ (Received) : 19 ส.ค. 2562

รับบทความตีพิมพ์ (Accepted) : 24 ก.ย. 2562

เริ่มแก้ไขบทความ (Revised) : 10 ก.ย. 2562

เผยแพร่ออนไลน์ (Available Online) : 10 ต.ค. 2562

แนวโน้มและพัฒนาการทฤษฎีการกำเนิด ของพระพุทธศาสนาหายาน (2)*

ชาชากิ ชิซูกะ

พระมหาพงศ์ศักดิ์ จานियो (แปล)

บทคัดย่อ

ในบทความนี้ ผู้เขียนได้กล่าวถึงงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการสืบค้นถึงต้นกำเนิดของพระพุทธศาสนาหายาน ซึ่งในช่วงหลายปีที่ผ่านมา งานวิจัยส่วนใหญ่ในโลกโน้มเอียงไปทิศทางว่า ต้นกำเนิดของพระพุทธศาสนาหายานมาจากพระพุทธศาสนา 18-20 นิกาย (หินยาน) อย่างไรก็ตาม แม้จะมีการศึกษาวิจัยในเรื่องนี้มาอย่างยาวนาน แต่นักวิจัยก็ยังไม่สามารถได้ข้อสรุปที่สอดคล้องกันทั้งหมดของต้นกำเนิดพระพุทธศาสนาหายานได้ ซึ่งสิ่งนี้แสดงให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาหายานนั้นอาจจะไม่ได้มีต้นกำเนิดที่มาจากแหล่งกำเนิดเพียงหนึ่งเดียว แต่เป็นปรากฏการณ์จากแหล่งกำเนิดหลายๆ จุดพร้อมๆ กัน

นอกจากนี้ ผู้เขียนยังได้นำเสนอประเด็นการวิจัยเกี่ยวกับพระสถูป, สถานที่อยู่ของพระโพธิสัตว์มหายาน, การวิเคราะห์คัมภีร์มหายาน, การถกเถียงเรื่องสิ่งที่เป็นพุทธพจน์และไม่ใช่พุทธพจน์ในคำสอนมหายาน, การค้นหาเอกสารหลักฐานที่เกิดขึ้นมาในยุคเดียวกับการกำเนิดมหายาน, การอธิบายถึงวิภังขาทและสรวาสติวาทในยุคก่อนอภิธรรมมหาวิภาษา

และการศึกษาในเรื่องชื่อของมหายาน ซึ่งประเด็นการวิจัยเหล่านี้ ล้วนมีประโยชน์อย่างมากต่องานวิจัยในการสืบค้นถึงต้นกำเนิดของพระพุทธศาสนาเถรวาทต่อไปในอนาคต

คำสำคัญ : แนวโน้ม การกำเนิด มหายาน พระสัทพจน์ พระโพธิสัตว์

* การแปลและเรียบเรียงบทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของผลงานวิจัยในฐานะนักวิจัยพิเศษ ศูนย์วิจัย Research Center for World Buddhist Cultures, Ryukoku University 龍谷大学世界仏教文化研究センター ประเทศญี่ปุ่น โดยได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจาก Numata Fellowship 沼田奨学金 ประเทศญี่ปุ่น

Prospects of the Study of the Origins of Mahāyāna Buddhism (2)

SASAKI Shizuka

Abstract

In this article, the author presents an approach to be adopted by researchers when exploring the origins of Mahāyāna Buddhism. In recent years, the trends concerning the origins of the Mahāyāna seem to seek within the world of Hīnayāna Buddhism. In spite of many years of research, Mahāyāna Buddhism does not appear to converge on a single origin. This shows that the Mahāyāna movement did not originate from a single source but manifested as a kind of social phenomenon that appeared simultaneously in different places.

The author also demonstrates areas of research pertaining to stūpas, issues surrounding the dwelling places of Mahāyāna bodhisattvas, analyses of Mahāyāna sūtras, debate about whether or not Mahāyāna represents the teachings of the Buddha, investigations of materials contemporaneous with the

birth of the Mahāyāna, elucidation of the Vibhajjavāda school and the original pre-*Abhidharma-Mahāvibhāṣā Sarvāstivāda* school, and study of the name “Mahāyāna.” These areas of research can hold promise for exploring the origins of the Mahāyāna in the future.

Keywords : prospects, origins, Mahāyāna, stūpa, bodhisattva

บทนำ

ผู้แปลและเรียบเรียงได้อาศัยบทความภาษาญี่ปุ่นที่ชื่อว่า “Daijō Bukkyō kigenron no tenbō” 大乘仏教起源論の展望 (แนวโน้มและพัฒนากการทฤษฎีการกำเนิดของพระพุทธศาสนามหายาน) ของ Prof. Dr. Shizuka Sasaki (佐々木閑) แห่งมหาวิทยาลัยฮานาโตะโนะ (花園大学) ประเทศญี่ปุ่น จากหนังสือ Shirīzu Daijō Bukkyō 1: Daijō Bukkyō to wa nani ka シリーズ大乘仏教 1: 大乘仏教とは何か (ซีรีส์พระพุทธศาสนามหายาน 1: พระพุทธศาสนามหายานคืออะไร)¹ โดยได้แบ่งเนื้อหาออกเป็น 2 ตอน ในตอนที่ 1 ผู้เขียนได้กล่าวถึงงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับทฤษฎีและแนวคิดเรื่องการกำเนิดของพระพุทธศาสนามหายานในช่วงเกือบศตวรรษที่ผ่านมา อีกทั้งยังได้นำสมมติฐานที่อาจนำไปสู่การกำเนิดขึ้นของมหายาน นั่นคือ “การตีความเรื่องสังฆเภท” ซึ่งหากสมมติฐานนี้ได้รับการยอมรับ จะนำไปสู่การกำเนิดของมหายานได้อย่างไร และสำหรับในตอนที่ 2 ซึ่งเป็นตอนจบนี้ ผู้เขียนได้กล่าวถึงหลุมพรางที่ผู้วิจัยในด้านนี้อาจประสบ รวมถึงขอบเขตการวิจัยที่มีผลต่อการนำไปสู่คำตอบเรื่องการกำเนิดมหายาน ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อนักวิจัย รวมถึงนิสิต นักศึกษา และประชาชนผู้สนใจเกี่ยวกับทฤษฎีการกำเนิดพระพุทธศาสนามหายาน เพื่อให้เกิดความเข้าใจและประโยชน์ในการทำงานร่วมกับผู้นับถือพระพุทธศาสนาต่างจารีตต่อไปในอนาคต

1 Sasaki (2011) โดยบทความนี้ได้เขียนเพิ่มเติมจาก Sasaki (2009a) เพื่อให้เกิดความสมบูรณ์มากขึ้น

การกำเนิดขึ้นของพระพุทธศาสนาหายาน (ต่อ)

เมื่อเราดูภาพรวมเกี่ยวกับการกำเนิดขึ้นของพระพุทธศาสนาหายานแล้ว จะเห็นได้ว่ามีความไม่ชัดเจนอยู่หลายประการ นั่นอาจเป็นเพราะว่ามหายานถือกำเนิดขึ้นจากรูปแบบที่ไม่ชัดเจนอยู่แล้ว ดังนั้นจึงไม่น่าแปลกใจที่งานวิจัยในอดีตที่ผ่านมาจะไม่สามารถหาข้อสรุปลงได้ในกรณีที่เราจะสืบค้นถึงต้นกำเนิดของมหายานนั้น ขึ้นอยู่กับว่าเราจะพูดถึง “ต้นกำเนิดในระดับใด” ซึ่งระดับที่เรากำลังพูดถึงนี้ จะนำไปสู่คำตอบที่แตกต่างกันออกไป ตัวอย่างเช่น ถ้าเราถามว่า “ปรากฏการณ์รูปแบบใหม่ของพระพุทธศาสนาที่เรียกว่ามหายานนี้ มีสาเหตุการกำเนิดโดยสังเขปมาจากอะไร” สิ่งที่ได้จากผลการวิจัยของผู้เขียนดังที่ได้กล่าวไว้แล้วนั้น ก็คงจะเพียงพอที่จะเป็นคำตอบได้ แต่ถ้าเราถามว่า “ทำไมแนวคิดของ *ปรัชญาปารมิตาสูต* (Prajñāpāramitā Sūtra 般若經) จึงเกิดขึ้น” หรือ “ต้นกำเนิดแนวคิดของ *สังฆธรรมปุณฑริกสูตร* (Saddharmapuṇḍarīka Sūtra 法華經) มาจากไหน” ซึ่งเป็นคำถามเฉพาะเช่นนี้ เราก็มีความจำเป็นที่จะต้องสืบค้นเพื่อให้ได้คำตอบที่เป็นรูปธรรมในการอธิบายปรากฏการณ์ดังกล่าว ดังนั้นคำตอบของประเด็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการกำเนิดของมหายานนั้น ขึ้นอยู่กับการตั้งคำถามเป็นสำคัญ ดังนั้นจึงเป็นเรื่องสำคัญที่ผู้วิจัยจะต้องระมัดระวังเป็นพิเศษ

ในกรณีที่สมมติว่าเราได้คำตอบของต้นกำเนิดมหายานแล้ว มีเงื่อนไขจำเป็นที่ผู้วิจัยจะต้องให้ความกระจ่างดังต่อไปนี้

มีผู้วิจัยที่ยกเอาพระพุทธศาสนาหินยานนิกายหนึ่งขึ้นมา โดยกล่าวว่าเป็นต้นกำเนิดของพระพุทธศาสนาหายาน ในกรณีเช่นนี้ สิ่งที่มีความหมายยิ่ง คือ ผู้วิจัยท่านนี้คิดอย่างไรกับนัยที่ว่า “พระพุทธ-

ศาสนาหินยานนิกายนั้นเป็นต้นกำเนิดของมหายาน” ผู้วิจัยท่านนี้อาจมองว่า “มหายานเป็นปรากฏการณ์ของพระพุทธศาสนาที่มีต้นกำเนิดมาจากแหล่งกำเนิดเพียงหนึ่งเดียว” หรือ “มีต้นกำเนิดมาจากปรากฏการณ์ที่หลากหลาย” ก็เป็นไปได้ ซึ่งความคิดทั้ง 2 รูปแบบนี้ นำไปสู่การค้นหาคำตอบในรูปแบบที่แตกต่างกันออกไป

กรณีที่ 1 สันนิษฐานว่า “มหายานมีต้นกำเนิดมาจากนิกาย A ในหินยาน” โดยอาศัยแนวความคิดที่ว่า “มหายานเป็นปรากฏการณ์ของพระพุทธศาสนาที่มีต้นกำเนิดมาจากแหล่งกำเนิดเพียงหนึ่งเดียว ครั้นเมื่อกาลเวลาผ่านไป ได้แตกแขนงออกไป จนกระทั่งมาปรากฏเป็นรูปแบบต่างๆ ในปัจจุบัน”

ดังนั้น เมื่อสืบค้นกลับไปถึงประวัติศาสตร์ของมหายานในอดีตแน่นอนว่าจะพบต้นกำเนิดเพียงหนึ่งเดียว นั่นคือ มีต้นกำเนิดมาจากนิกาย A ในหินยาน ในกรณีเช่นนี้ การแสดงความสัมพันธ์ระหว่างมหายานกับนิกาย A นั้นยังไม่เพียงพอ เราจะต้องพิสูจน์ให้เห็นว่า หินยานนิกายอื่นๆ ที่นอกเหนือจากนิกาย A นั้นจะไม่สามารถเป็นต้นกำเนิดของมหายานได้ด้วย มิเช่นนั้นแล้วจะกลายเป็นว่า “จริงอยู่ เราสามารถกล่าวได้ว่า มหายานนั้นมาจากนิกาย A แต่เราไม่สามารถกล่าวได้ว่า นิกาย A เท่านั้นที่ให้กำเนิดมหายาน เพราะยังมีความเป็นไปได้ที่มหายานอาจจะถือกำเนิดมาจากนิกาย B หรือ C ด้วยก็เป็นได้” กล่าวคือไม่ว่าเราจะสืบค้นเพื่อหาความสัมพันธ์ระหว่างมหายานกับนิกาย A มากเพียงใดก็ตาม ก็ไม่อาจที่จะปฏิเสธความเป็นไปได้ที่มหายานจะไม่มีต้นกำเนิดมาจากนิกายอื่นอยู่นั่นเอง

กรณีที่ 2 สันนิษฐานว่า “มหายานมีต้นกำเนิดมาจากนิกาย A ในหินยาน” โดยอาศัยแนวความคิดที่ว่า “มหายานเป็นปรากฏการณ์ของ

พระพุทศาสนาที่มีต้นกำเนิดมาจากแหล่งกำเนิดที่มากมายหลากหลาย
ครันเมื่อกาลเวลาผ่านไป ได้แตกแขนงออกไป จนกระทั่งมาปรากฏเป็น
รูปแบบต่างๆ ในปัจจุบัน”

แน่นอนว่า “ในแหล่งกำเนิดที่มากมายหลากหลายดังกล่าว
มีมาจากนิกาย A รวมอยู่ด้วย” ซึ่งมีความจำเป็นที่จะต้องระบุไว้อย่างชัดเจน
นั่นเป็นเพราะว่า มหายานเป็นปรากฏการณ์ทางศาสนาที่มีหลายมิติ
และเราสามารถให้ความกระจ่างได้เพียงต้นกำเนิดที่มาจากแหล่งกำเนิด
เพียงหนึ่งเดียวเท่านั้น ซึ่งถ้าเราไม่ระบุให้ชัดเจนลงไปเช่นนี้ ก็จะตกอยู่ใน
สภาพเดียวกันกับกรณีที่ 1 ซึ่งจะยิ่งทำให้ดึงเอาความสับสนที่ไม่จำเป็น
ขึ้นมาอีก และแน่นอนว่า “การสืบค้นถึงแหล่งกำเนิดอื่นๆ ที่นอกเหนือ
จากนิกาย A” รวมถึง “การสืบค้นเพื่อให้เกิดความกระจ่างถึงเหตุการณ์
ประวัติศาสตร์ช่วงหลังจากนั้นว่า มหายานที่มีแหล่งกำเนิดมาจากนิกาย A
มีความสัมพันธ์อย่างไรกับมหายานที่มีแหล่งกำเนิดมาจากนิกายอื่นๆ
จนกระทั่งมา มีสภาพดังที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน” ยังคงเป็นประเด็นที่ยัง
หลงเหลืออยู่ ซึ่งต้องกระทำอย่างระมัดระวัง และการสืบค้นในกรณีที่ 2 นี้
เราอาจจะต้องเตรียมใจไว้ว่า เส้นทางในการสืบค้นถึงต้นกำเนิดของ
มหายานในกรณีนี้ ไม่ว่าจะสืบค้นไปมากเพียงใด ก็อาจจะไปไม่ถึงที่สุด

ดังที่กล่าวไว้ในข้างต้น ตัวผู้เขียนเองคิดถึงความเป็นไปได้ในกรณี
ที่ 2 ถ้าสมมติว่าเป็นไปดังที่ผู้เขียนกล่าวไว้ว่า “มหายานเป็นปรากฏการณ์
ที่ก้าวข้ามขอบเขตของนิกายในหินยาน และเกิดขึ้นพร้อมๆ กันในสมัย
เดียวกัน” ซึ่งเมื่อเรามองโดยภาพรวมแล้ว มีความเป็นไปได้อย่างยิ่ง
ที่เราจะเห็นถึงการผสมผสานของแนวคิดในพระพุทศาสนาหินยาน
นิกายต่างๆ ที่มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับมหายาน ตัวอย่างเช่น
ถ้าการเกิดขึ้นของมหายาน มีความเกี่ยวข้องกับนิกาย “มหาasanghika”

(Mahāsāṃghika 大衆部) ย่อมเป็นธรรมดาที่เราจะเห็นถึงแนวคิดที่เป็นลักษณะเฉพาะของ “มหาสาณฆิกะ” แต่นั่นไม่ได้หมายความว่า มหายานจะมีต้นกำเนิดมาจาก “มหาสาณฆิกะ” เพียงนิกายเดียวเท่านั้น เรากล่าวได้เพียงว่า “มหาสาณฆิกะ” ก็มีส่วนเกี่ยวข้องกับการกำเนิดขึ้นของมหายานเท่านั้น นั่นหมายความว่านิกาย “ธรรมคุปตกะ” (Dharmaguptaka 法藏部) หรือ “สรวาสติวาท” (Sarvāstivāda 說一切有部) อาจจะมีส่วนเกี่ยวข้องกับการกำเนิดของมหายานก็เป็นได้ และหากเป็นเช่นนั้นจริง เราก็จะเห็นถึงแนวคิดที่เป็นลักษณะเฉพาะของ “ธรรมคุปตกะ” และ “สรวาสติวาท” เช่นกัน ดังนั้นการที่เราทำวิจัยในเรื่องนี้ โดยด่วนตัดสินใจลงไปว่า “มหายานมีต้นกำเนิดมาจากนิกายใดนิกายหนึ่งเท่านั้น” จึงเป็นสิ่งที่อันตรายอย่างยิ่ง นั่นก็คือ การวิจัยบนสมมติฐานในกรณี ที่ 1 ที่มีมุมมองแคบและอยู่ในวงจำกัดนั่นเอง ซึ่งการวิจัยในลักษณะนี้ ก็คงจะสามารถดำเนินไปได้โดยไม่มีอุปสรรคอันใด เพราะผู้วิจัยก็คงจะพบแนวคิดที่เป็นลักษณะเฉพาะของนิกายที่ตนเองคิดเอาน่าจะเป็นต้นกำเนิดของมหายาน ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาต่างๆ มากมาย และผู้วิจัยท่านนั้นก็คงมีความคิดว่า “เป็นไปตามความคาดการณืที่ว่า มหายานมีต้นกำเนิดมาจากนิกายนี้จริง” ซึ่งยากที่จะหลุดออกจากกรอบแนวความคิดนี้ไปได้ และเมื่อลบสมมติฐานความเป็นไปได้ที่ว่า มหายานมีต้นกำเนิดโดยก้าวข้ามขอบเขตของนิกายต่างๆ ไปเสียตั้งแต่เริ่มต้น กอปรกับการวิจัยที่ดำเนินไปโดยสะดวกและไม่มีอุปสรรค ยิ่งเป็นการตอกย้ำให้จมอยู่กับแนวความคิดเช่นนั้น ซึ่งสิ่งที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ ไม่ได้เป็นเพียงจินตนาการของผู้เขียน หากแต่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจริงในหมู่นักวิจัยผู้มีความเชี่ยวชาญ ที่จมติดอยู่กับแนวความคิดในลักษณะนี้ จนยากที่จะถอนตัวออกมา ซึ่งเป็นสิ่งที่ผู้เขียนมีความเป็นห่วง ดังนั้น

เมื่อเราจะทำการวิจัยเพื่อค้นหาต้นกำเนิดของมหายาน เราจึงควรทำการวิจัยบนสมมติฐานความเป็นไปได้ทั้งในกรณีที่ 1 และกรณีที่ 2 ควบคู่กันไป โดยระมัดระวังไม่ให้จมไปสู่แนวความคิดดั่งที่กล่าวมาแล้วในข้างต้น

ประเด็นการวิจัยที่มีประโยชน์ต่องานวิจัยในด้านนี้

ประเด็นปัญหาเกี่ยวกับ “พระสฤป”

“ทฤษฎีของ Hirakawa²” ได้กล่าวถึงต้นกำเนิดของมหายานว่า มาจากกลุ่มของคฤหัสถ์ผู้ครองเรือนที่รวมตัวกันเพื่อบูชาพระสฤป ซึ่งจากผลการวิจัยในช่วงใกล้ที่ผ่านมา ปฏิเสธประเด็นที่ว่า “ต้นกำเนิดของพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน มาจากกลุ่มคฤหัสถ์ผู้ครองเรือน” เท่านั้น แต่ประเด็นที่ว่า “มหายานมีจุดเริ่มต้นจากความศรัทธาในการบูชาพระสฤป” นั้น ยังไม่ได้ถูกปฏิเสธ แน่แน่นอนว่าความศรัทธาในการบูชาพระสฤปนี้ มีมาแต่ก่อนที่มหายานจะถือกำเนิดขึ้น แต่ทว่าสิ่งนี้ก็ไม้อาจปฏิเสธแนวความคิดของ Prof. Dr. Akira Hirakawa ที่ว่า “ความศรัทธาในการบูชาพระสฤปนี้ เป็นจุดเปลี่ยนที่ทำให้เกิดพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน” ไปได้ จริงอยู่ ย่อมมีกลุ่มของมหายานที่ไม่ได้ให้ความสำคัญกับการบูชาพระสฤป แต่ด้วยปรากฏการณ์ที่หลากหลายของมหายาน ความเป็นไปได้ที่ว่า “มีกลุ่มของมหายานที่กำเนิดขึ้นด้วยแนวคิดเรื่องความศรัทธาในการบูชาพระสฤป” นั้นจึงไม่ใช่สิ่งที่ผิดปกติแต่อย่างใด ดังนั้นแนวทางในการวิจัยเรื่องการกำเนิดของมหายานในประเด็นนี้ จึงควรให้ความสำคัญ

2 ศึกษารายละเอียดเกี่ยวกับ “ทฤษฎีของ Hirakawa” ที่กล่าวถึงการกำเนิดพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานว่ามีจุดกำเนิดมาจากกลุ่มคฤหัสถ์ผู้มีศรัทธาในการบูชาพระสฤปได้ใน Hirakawa (1968)

กับแนวคิดในเรื่องความศรัทธาต่อการบูชาพระสถูปนี้ด้วย³

ประเด็นปัญหาเกี่ยวกับ “สถานที่อยู่ของพระโพธิสัตว์มหายาน”

ในช่วงใกล้ที่ผ่านมา แนวความคิดที่มาแทนที่ “ทฤษฎีของ Hirakawa” ในเรื่องของพระสถูป และได้รับความแพร่หลาย คือ “อรัญญะ (aragita) เป็นศูนย์กลางการกำเนิดของมหายาน” สำหรับคำว่า “อรัญญะ” ในภาษาฮินเดียนั้น แปลว่า “ป่า” แต่ในพระพุทธศาสนาได้หมายเอา “สถานที่ไม่พลุกพล่านที่ห่างจากเมืองและหมู่บ้านพอสมควร” ซึ่งกลุ่มนักบวชในพระพุทธศาสนาเอง มีทั้งกลุ่มผู้ที่อาศัยอยู่ใกล้เมืองและหมู่บ้าน ดำรงชีพอยู่ด้วยผู้คนที่อยู่ในเมืองและหมู่บ้านนั้น และกลุ่มผู้ที่อาศัยอยู่ใน “อรัญญะ” เพื่อปฏิบัติธรรมโดยลำพัง โดยงานวิจัยในช่วงใกล้ที่ผ่านมา ได้พบแนวความคิดที่ว่า “นักบวชผู้ปฏิบัติธรรมโดยลำพังในอรัญญะนี้เอง เป็นผู้ที่ยึดมั่นแนวคิดอันเป็นลักษณะเฉพาะ จนพัฒนาไปสู่การให้กำเนิดพระพุทธศาสนาในที่สุด” และเมื่อมีความเป็นไปได้ที่การกำเนิดขึ้นของปรากฏการณ์ทางพระพุทธศาสนาในรูปแบบใหม่อย่างมหายานนี้ จะมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับ “อรัญญะ” ดังนั้นถ้าเราทำการศึกษาในประเด็นปัญหานี้โดยละเอียด ก็จะทำให้ได้คำตอบในเรื่องนี้มากพอสมควร แต่ทว่าแนวความคิดที่จำกัดเฉพาะเพียงว่า “มหายานเกิดจากกลุ่มนักบวชผู้ปฏิบัติธรรมในอรัญญะเท่านั้น” ก็เป็นสิ่งที่อันตรายเช่นกัน เพราะการเกิดขึ้นของมหายานนั้นมีความซับซ้อนอย่างยิ่ง ดังนั้นการศึกษาถึงสถานที่อยู่ของพระโพธิสัตว์มหายานในรูปแบบต่างๆ จึงมีความเป็นไปได้ที่จะนำมาซึ่งคำตอบในเรื่องดังกล่าว ซึ่งหนึ่งในสถานที่อยู่ของพระโพธิสัตว์มหายาน คือ “อรัญญะ” นั่นเอง

เมื่อเราตั้งข้อสังเกตโดยสังเขปนี้แล้ว จึงลงมือแสวงหาคำตอบต่อไป⁴

ประเด็นการวิเคราะห์ “คัมภีร์หมหายาน”

ประเด็นการวิจัยในเรื่อง “คัมภีร์หมหายาน” นี้ แม้ว่าจะเป็นแนวทางที่เราทำกันโดยทั่วไป เปรียบเหมือนเส้นทางปกติที่ต้องเดิน แต่ถึงกระนั้น ก็ยังคงมีเส้นทางที่ยากลำบากและยังไม่มีใครเคยเดินไป โดยผลงานวิจัยในประเด็นดังกล่าวที่มีประโยชน์และส่งผลต่อการเข้าถึงคำตอบในเรื่องการกำเนิดของหมหายาน คือ งานวิจัยของ Prof. Dr. Yukihiro Okada, Prof. Dr. Masahiro Shimoda, Prof. Dr. Shōgo Watanabe, Prof. Dr. Paul Harrison, Prof. Dr. Jan Nattier เป็นต้น ซึ่งในการวิจัยคัมภีร์หมหายานอื่นๆ ต่อไปในอนาคต ควรอาศัยวิธีการวิจัยในลักษณะที่ปรากฏในงานวิจัยดังกล่าวนี้ เพื่อค้นหาคำตอบเรื่องการกำเนิดของหมหายานต่อไป⁵

นอกจากนี้ ในงานวิจัยบางประเภท แม้จะไม่ใช่งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องการกำเนิดของหมหายานโดยตรง แต่จากการศึกษาคัมภีร์หมหายานในแต่ละสายจารีตอย่างละเอียด สามารถทำให้เห็นถึงข้อมูลสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการกำเนิดขึ้นของหมหายานได้เช่นกัน ซึ่งหนึ่งในงานวิจัยลักษณะเช่นนี้ ได้แก่ งานวิจัยเกี่ยวกับคัมภีร์ของนิกายสุชาวดี โดย Prof. Dr. Kōtatsu Fujita⁶

4 Ray (1997); Sasaki (2003), (2004a), (2004b) (เกี่ยวกับงานวิจัยที่ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างอริยญะและพระพุทธศาสนาหมหายาน ดูรายละเอียดได้ในเชิงอรรถที่ 2 ของบทความนี้); Karashima (2005)

5 ศึกษาเพิ่มเติมได้ใน Shimoda (1997), (2009); Harrison (1987), (1995a), (1995b), (2003); Nattier (2003)

6 Fujita Kōtatsu (2007) นอกจากนี้ยังมีงานวิจัยคัมภีร์ “ปรัชญาปารมิตาสูต”

ประเด็นการถกเถียงเรื่อง “สิ่งที่เป็นพุทธพจน์และไม่ใช่มุทธพจน์” ในคำสอนมหายาน

ถ้ามหายานเกิดจากภายในหมู่สงฆ์ที่มีอยู่แต่ดั้งเดิม การที่ยืนยันแนวคำสอนใหม่ให้ได้รับการยอมรับขึ้นมาในฐานะของ “พุทธพจน์” นั้น มีความจำเป็นที่จะต้องอาศัยวิธีการต่างๆ นานา และในขณะเดียวกัน ย่อมต้องมีกลุ่มที่ไม่ยอมรับและปฏิเสธแนวคำสอนใหม่เหล่านั้นอย่างแน่นอน ดังนั้นหากเราศึกษาค้นคว้าในประเด็นปัญหานี้โดยละเอียด ย่อมมีความเป็นไปได้สูงที่เราจะพบคำตอบอย่างเป็นรูปธรรม ตั้งแต่การเกิดขึ้นของมหายานที่ถือกำเนิดมาจากหมู่สงฆ์ที่มีอยู่เดิม รวมถึงการดำรงคงอยู่และการขยายตัวออกไปในวงกว้าง ซึ่งถ้าเราสามารถสืบหาร่องรอยการวิวาทะ ระหว่างฝ่ายมหายานที่สนับสนุนแนวความคิดของตนเอง และฝ่ายอื่นที่ปฏิเสธแนวความคิดของฝ่ายมหายาน ได้โดยกระจ่างแล้ว ย่อมมีความเป็นไปได้ที่จะสามารถไขปัญหาข้อข้องใจในเรื่องที่ว่า “มหายานเป็นใคร ถือกำเนิดขึ้นมาได้อย่างไร” ได้อย่างแน่แท้ ในประเด็นการวิจัยด้านนี้ การศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนายุคอุคคิธรรมกับมหายาน จึงเป็นกุญแจสำคัญในการนำไปสู่คำตอบ ซึ่งถือเป็นความหวังอย่างยิ่งในงานด้านนี้ ปัจจุบัน นักวิจัยที่ดำเนินอยู่บนเส้นทางนี้ คือ Prof. Yoshifumi Honjō, Dr. Yoshimichi Fujita เป็นต้น⁷

(เชิงอรรถต่อจากหน้าที่แล้ว)

(*Prajñāpāramitā Sūtra* 般若經) ของ Prof. Dr. Shōgo Watanabe (Watanabe 2009) ที่น่าจับตามอง ซึ่งงานวิจัยชิ้นนี้อาจทำให้เราได้เห็นถึงการกำเนิดของคัมภีร์ “ปรัชญาปารมิตาสูตฺร”

7 ศึกษาเพิ่มเติมได้ใน Honjō (1989), (1990), (1992), (2001); Fujita

ประเด็นการค้นหา “เอกสารหลักฐานที่เกิดขึ้นมาในยุคเดียวกับการกำเนิดมหายาน”

แม้เราจะไม่สามารถระบุลงไปได้อย่างชัดเจนว่า พระพุทธศาสนามหายานถือกำเนิดขึ้นมาเมื่อใด แต่การเกิดขึ้นของ “แนวคำสอน” อาจกล่าวได้ว่า เกิดขึ้นในช่วง 200-300 ปี ก่อนและหลังคริสต์ศักราช ดังนั้นเอกสารหลักฐานต่างๆ ที่ไม่ใช่ของฝ่ายมหายาน ซึ่งเกิดขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าว รวมถึงที่เกิดขึ้นในช่วงก่อนที่มหายานจะถือกำเนิดขึ้น จึงมีความเป็นไปได้สูงที่จะมีการบันทึกถึงเรื่องราวการกำเนิดขึ้นของมหายาน ซึ่งเป็นลักษณะของการมองเข้าไปจากภายนอก ถ้าเราสืบค้นข้อมูลจากเอกสารทั้งหลายเหล่านี้ได้ ย่อมทำให้เราสามารถเข้าถึงแหล่งข้อมูลมหาศาลที่ยังไม่เคยมีการเข้าถึง ในเรื่องการไขข้อข้องใจถึงการกำเนิดขึ้นของมหายาน เอกสารหลักฐานต่างๆ ที่มีคุณค่ายิ่งในช่วงเวลาดังกล่าว ได้แก่ ศิลาจารึก เอกสารทางโบราณคดี เป็นต้น ซึ่งหลักฐานเหล่านี้ได้รับการพิสูจน์โดย Prof. Dr. Gregory Schopen แล้วว่ามีคุณค่าและประโยชน์ต่องานวิจัยในด้านนี้ นอกจากนี้ยังมีเอกสารอื่นๆ ที่ถือเป็นแนวทางใหม่และได้รับความสนใจในการศึกษางานเกี่ยวกับการกำเนิดของมหายาน ได้แก่ คัมภีร์พระวินัยปิฎกนิกายต่างๆ คัมภีร์อภิธรรม (ในจำนวนนี้มีคัมภีร์ “อภิธรรมมหาวิภาษา” (*Abhidharma-mahāvibhāṣā* 毘婆沙論) ซึ่งเป็นคัมภีร์อภิธรรมของนิกายสรวาสติวาท) คัมภีร์อรรถกถาต่างๆ ของฝ่ายเถรวาท รวมถึง “โบราณอรรถกถา” ที่ถูกสกัดออกมาจากคัมภีร์อรรถกถาที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน (ได้แก่ อรรถกถาสังหล แนวคิดของภาณกะ (bhāṇaka))

(เชิงอรรถต่อจากหน้าที่แล้ว)

Yoshimichi (1997), (1998), (2006a), (2006b), (2007), (2008), (2009) ซึ่งงานวิจัยในผ่านมาอดีตที่เกี่ยวข้องกับประเด็นปัญหาดังกล่าว ได้ถูกรวบรวมไว้ในงานวิจัยของ Dr. Yoshimichi Fujita อย่างครบถ้วน

เป็นต้น สำหรับงานวิจัยในเอกสารทั้งหลายดังที่ยกมานี้ ได้รับการเผยแพร่สู่สาธารณชนเป็นจำนวนมาก แต่ทว่าผลงานวิจัยที่มีวัตถุประสงค์เพื่อค้นหาคำตอบเรื่องการกำเนิดของมหายานในเชิงประวัติศาสตร์นั้น ถือได้ว่ามีจำนวนอยู่น้อยมาก ผู้เขียนมีความคาดหวังว่า ต่อไปในอนาคตจะมีงานวิจัยบนพื้นฐานของเอกสารเหล่านี้ ที่เกี่ยวข้องกับการค้นหาคำตอบที่สัมพันธ์กับการกำเนิดขึ้นของพระพุทธศาสนามหายานในจำนวนที่มากขึ้น สำหรับประเด็นงานวิจัยบนพื้นฐานของเอกสารเหล่านี้ มี Prof. Dr. Sodō Mori และนักวิจัยรุ่นใหม่ที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากท่าน กำลังเริ่มต้นงานวิจัยในด้านนี้อยู่⁸

ประเด็นการอธิบายถึง “วิภังขาทและสรวาสติวาทในยุคก่อนอภิธรรมมหาวิภาษา”

ผู้เขียนได้กล่าวถึงผลการวิจัยเกี่ยวกับสมมติฐานการกำเนิดของพระพุทธศาสนามหายานของตนเอง ซึ่งได้นำไปสู่ข้อโต้แย้งใหม่อย่างหนึ่ง นั่นคือ พระพุทธศาสนาเถรวาทที่เข้ามาสู่ศรีลังกา (วิภังขาท) และสรวาสติวาทในยุคก่อนที่จะมีคัมภีร์ “อภิธรรมมหาวิภาษา” ไม่ควรที่จะใช้หลักการของพระพุทธศาสนาในยุค 18-20 นิยามมาจับ เพราะเป็นพระพุทธศาสนารูปแบบเก่าก่อนที่จะมีพระพุทธศาสนาในยุค 18-20 นิยาม ด้วยเหตุนี้เราควรมีทัศนคติอย่างไรต่อทั้ง 2 นิยามนี้ กล่าวคือ ควรมองนิยามทั้ง 2 นิยามนี้ว่าเป็นนิยามหนึ่งๆ ที่อิสระต่อกันในยุค 18-20 นิยามอย่างที่เคยมองกันมา หรือควรมองว่าเป็นพระพุทธศาสนาในรูปแบบเก่าก่อนที่จะมีการแบ่งออกเป็น 18-20 นิยามกันแน่ ซึ่งการค้นหาคำตอบในจุดนี้มีความจำเป็น เพราะนั่นเป็นการค้นหาแบบองค์รวมของปรากฏการณ์ 2 รูปแบบที่เป็นลักษณะเฉพาะในพระพุทธศาสนา กล่าวคือ “การดำรงคงอยู่ของ

8 ศึกษาเพิ่มเติมได้ใน Endō (1997), (2004); Katsumoto (2006)

พระพุทธศาสนายุค 18-20 นิกาย” และ “การกำเนิดขึ้นของพระพุทธศาสนาหมายาน” การค้นหาในลักษณะเช่นนี้อาจจะดูไม่่ายนัก แต่ก็มีคุณค่ายิ่งที่จะทำการทดลองค้นหา

ประเด็นการศึกษาในเรื่อง “ชื่อของหมายาน”

ผู้ที่หยิบยกประเด็นนี้ขึ้นมากล่าว คือ Prof. Dr. Seishi Karashima โดยได้กล่าวถึงสิ่งที่น่าสนใจเกี่ยวกับคำว่า “หมายาน” (mahāyāna) ไว้ว่า เดิมทีคำว่า “หมายาน” นี้มาจากคำว่า “มหาชฎาน” (mahājñāna) แน่นอนว่า เราคงไม่ยุติไว้เพียงแค่ปัญหาในเรื่องของชื่อเรียกเท่านั้น แต่หมายานได้ดำเนินกิจกรรมอย่างไร ถือกกำเนิดขึ้นมาในสภาวะแวดล้อมเช่นไร ซึ่งมีความเป็นไปได้ที่จะพัฒนาไปสู่การค้นหาคำตอบที่สำคัญเกี่ยวกับการกำเนิดของหมายานในลำดับต่อไป จึงเป็นสิ่งที่จำเป็นที่เราจะต้องจับตามดูความคืบหน้ากันต่อไป⁹

ทั้งหมดนี้ คือ ประเด็นการวิจัยที่มีประโยชน์ต่องานวิจัยที่จะนำไปสู่คำตอบในเรื่องการกำเนิดของพระพุทธศาสนาหมายาน ถ้าเราพิจารณาจากผลการศึกษาของผู้เขียนจะพบว่า พระพุทธศาสนาหมายานไม่ได้มีต้นกำเนิดมาจากแหล่งใดเพียงหนึ่งเดียว หากแต่เกิดจากแนวคิดในการจัดการหมู่สงฆ์รูปแบบใหม่ที่ว่า “ไม่ว่าจะเป็นแนวคำสอนในลักษณะใดก็ตาม ย่อมสามารถรับเข้ามาเป็นคำสอนในพระพุทธศาสนาได้ทั้งสิ้น” ซึ่งเป็นจุดพลิกผันและก่อให้เกิดปรากฏการณ์ทางศาสนาที่แผ่ขยายออกไปเป็นวงกว้างในช่วงเวลาเดียวกัน ดังนั้นเมื่อเรามองย้อนหลังกลับไป หากเรายังคงดำเนินการวิจัยโดยติดอยู่กับแนวความคิดที่ว่า “หมายานถือกกำเนิดมาจากหินยานนิกายใดนิกายหนึ่ง” หรือ “เกิดจาก

9 ศึกษาเพิ่มเติมได้ใน Karashima (1993)

แนวคำสอนใดคำสอนหนึ่ง” เสียแล้ว ย่อมเป็นเหตุที่ทำให้หลงเข้าไปสู่ทางตัน ยากที่จะหลุดออกมาได้ เราจึงควรที่จะขยายขอบเขตความน่าจะเป็นในการวิจัยให้กว้างที่สุดเท่าที่จะสามารถกระทำได้ โดยมองถึงความเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ของพระพุทธศาสนามหายาน ที่มีกิจกรรมทางศาสนาในวงกว้าง และในขณะเดียวกัน อีกด้านหนึ่งของการศึกษาวิจัย เราควรศึกษาปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นภายในมหายานเอง ที่มีลักษณะเฉพาะในแต่ละสายจารีตอย่างละเอียด เมื่อเป็นเช่นนั้นแล้ว การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับประเด็นการกำเนิดขึ้นของมหายาน ก็จะเป็นการศึกษาใน 2 มิติ คือ การศึกษาในเชิงกว้างและเชิงลึกควบคู่กันไป

เมื่อหันมองย้อนดูอดีตที่ผ่านมา

ในประวัติศาสตร์การวิจัยเกี่ยวกับประเด็นปัญหาการกำเนิดของพระพุทธศาสนามหายาน เราพบว่า “ทฤษฎีของ Hirakawa” ของประเทศญี่ปุ่นมีอิทธิพลต่อการวิจัยในด้านนี้มาก ผู้เขียนเองได้ก้าวเข้าสู่โลกของการศึกษาวิจัยด้านพุทธศาสตร์ ราวปี ค.ศ. 1980 (พ.ศ. 2523) ในขณะนั้น “ทฤษฎีของ Hirakawa” ถือเป็นสิ่งที่ชี้ขาดในงานวิจัยด้านนี้ เมื่อจะกล่าวถึงพระพุทธศาสนามหายาน จะต้องเริ่มด้วย “ทฤษฎีของ Hirakawa” เสมอ กล่าวคือ จะต้องเริ่มต้นการสนทนาด้วย “ทฤษฎีของ Hirakawa” และพูดคุยทุกอย่างบนพื้นฐานของทฤษฎีนี้เป็นสำคัญ ด้วยเหตุนี้ ทฤษฎีใหม่ใดๆ ก็ตามที่เกิดขึ้น ถ้าไม่สอดคล้องกับ “ทฤษฎีของ Hirakawa” แล้ว ก็จะถูกมองผ่านไป ซึ่ง “ทฤษฎีของ Hirakawa” นั้นมองว่า “ผู้ขับเคลื่อนพระพุทธศาสนามหายานนั้น เป็นกลุ่มคฤหัสถ์ผู้มีศรัทธาในการบูชาพระสฤป” เป็นสำคัญ ดังนั้นแนวความคิดที่สวนกับกระแสดังกล่าว คือ

“ผู้ขับเคลือนพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานนั้น เป็นกลุ่มของคนะสงฆ์ที่มีอยู่แล้วในขณะนั้น” จึงถูกมองข้ามและตีตกไปก่อนที่จะมีการพูดคุยถึงความน่าเชื่อถือและความเป็นไปได้ในประเด็นนี้เสียอีก ทฤษฎีที่เกี่ยวกับการกำเนิดของมหายานนั้น มีจุดเริ่มต้นบนพื้นฐานของตำนานที่ว่า “มหายานเกิดจากมหาสงฆ์” ซึ่งต่อมาได้ถูก “ทฤษฎีของ Hirakawa” ล้มไปดังที่กล่าวแล้วในข้างต้นนั้น เป็นเพียงการกล่าวแบบกว้างๆ โดยสังเขปเท่านั้น เพราะแท้ที่จริงแล้ว ก่อนที่จะมี “ทฤษฎีของ Hirakawa” เกิดขึ้น ได้มีไอเดียใหม่ๆ ของนักวิจัยเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวนี้เป็นจำนวนมาก ซึ่งในจำนวนนี้ มีงานวิจัยที่ไม่ได้อาศัยตำนานพื้นฐานดังกล่าว แต่เป็นบทสรุปที่อาศัยผลจากการวิจัยเชิงคัมภีร์อย่างละเอียดที่ว่า “พระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานเกิดขึ้นจากภายในหมู่สงฆ์เอง” แต่ดังที่กล่าวไปแล้วว่า ไม่ว่าจะมียุทธศาสตร์การวิจัยที่ดีเยี่ยมเพียงใดก็ตาม หากมีแนวความคิดที่ขัดต่อ “ทฤษฎีของ Hirakawa” ก็จะถูกมองข้ามและตีตกไปในทันที

ปัจจุบัน คลื่นยักษ์ของ “ทฤษฎีของ Hirakawa” นั้น ได้รับการยอมรับแล้วว่า “ขาดความสมบูรณ์” ดังนั้นจึงเป็นโอกาสที่งานวิจัยที่เคยถูกมองข้ามและตีตกไปในอดีต จะได้กลับมาเจิดจรัสแสงอีกครั้ง สำหรับงานวิจัยที่ผู้เขียนกำลังสนใจอยู่ในปัจจุบัน ได้แก่ งานวิจัยของ Prof. Dr. Taiken Kimura และ Prof. Dr. Yoshio Nishi¹⁰ ซึ่งทั้ง 2 ท่านนี้ได้ให้ความสนใจในการศึกษาคัมภีร์อภิธรรมเป็นสำคัญ และในจำนวนนั้น ได้ศึกษาถึงเส้นทางที่เชื่อมจาก “พระพุทธศาสนาเถรวาท” ไปสู่ “พระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน” อีกด้วย ซึ่งผลจากการศึกษาได้ชี้ให้เห็นถึงเส้นทางที่มีอยู่จริง สำหรับผลจากการศึกษาดังกล่าวนี้ เมื่อย้อนกลับไปในสมัยที่ “ทฤษฎีของ Hirakawa” มีอิทธิพลนั้น ยังไม่ได้รับการยอมรับ แต่ทว่า

10 ศึกษาเพิ่มเติมได้ใน Kimura (1937); Nishi (1945), (1968), (1975), (1976), (1979)

บัดนี้ กลับได้รับการกล่าวขานถึง¹¹ ถ้าพระพุทธศาสนamahāyāna ไม่ได้เกิดจาก “มหาasanghi” เพียงหนึ่งเดียว อีกทั้งยังไม่ได้เกิดจาก “กลุ่มคฤหัสถ์ผู้มีศรัทธาในการบูชาพระสถูป” แต่เกิดจากหมู่สงฆ์ใหญ่ในยุคนั้นผ่านกระบวนการที่ยังไม่มีใครรู้ว่าเป็นอย่างไรแล้วละก็ ผลงานวิจัยเชิงค้นคว้าที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่าง “hinayana” และ “mahayana” ย่อมเป็นเสมือนแผนที่บอกทาง ซึ่งเป็นอุปการะอย่างยิ่งต่องานวิจัยในด้านนี้

ตัวผู้เขียนเองมีความเห็นว่า ช่วงเวลาที่ “hinayana” เริ่มผันตัวไปสู่ “mahayana” นั้น มุมมองที่เปลี่ยนไปเกี่ยวกับเรื่อง “โลกและจักรวาล” มีส่วนสำคัญอย่างยิ่ง กล่าวคือ ในช่วงแรกที่ยังอยู่ในขั้นของ “hinayana” นั้น ได้มีข้อกำหนดว่า ในโลกธาตุขนาดใหญ่ (Trisāhasramahāsāhasralokadhātu 三千大千世界)¹² สามารถมีพระพุทธเจ้าได้เพียง 1 พระองค์

11 วิวาทะที่เกิดขึ้นระหว่าง Prof. Dr. Taiken Kimura และ Prof. Dr. Hakuju Ui เป็นเรื่องที่ทุกคนทราบเป็นอย่างดี ซึ่ง Prof. Dr. Yoshio Nishi เป็นลูกศิษย์โดยตรงของ Prof. Dr. Taiken Kimura ภายหลังจากที่ Prof. Dr. Taiken Kimura ได้เสียชีวิตด้วยวัยเพียง 49 ปี ตำแหน่งศาสตราจารย์แห่งมหาวิทยาลัยโตเกียวในสมัยนั้น ได้ตกมาถึง Prof. Dr. Hakuju Ui และสำหรับ Prof. Dr. Hakuju Ui นั้นเห็น Prof. Dr. Yoshio Nishi ว่าเป็นเสมือนก้างขวางคอเพราะถือเป็นทายาทของ Prof. Dr. Taiken Kimura ที่หลงเหลืออยู่ ดังนั้นเบื้องหลังที่งานวิจัยของ Prof. Dr. Yoshio Nishi ไม่ได้รับการยอมรับในวงวิชาการเท่าที่ควรจะเป็นนั้น อาจเป็นเพราะผลกระทบจากสาเหตุดังกล่าวก็เป็นได้

12 ตริสาหสรมหาสาหสฺรโลกธาตุ (Trisāhasramahāsāhasralokadhātu 三千大千世界) หมายถึงโลกธาตุขนาดใหญ่ โดยมีลำดับในการไล่เรียงดังนี้ “จักรวาล” ที่ประกอบด้วย ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ เขาสินธุ สวรรค์ 6 ชั้น

เท่านั้น ไม่สามารถที่จะมีพระพุทธเจ้าได้มากกว่า 1 พระองค์ในเวลาเดียวกัน เมื่อเป็นเช่นนี้ พวกเราที่มากเกิดอยู่ในยุคนี้ที่ปราศจากพระพุทธเจ้า คงไม่อาจที่จะพบกับพระพุทธเจ้า ตั้งความปรารถนาต่อหน้าพระพักตร์ และสั่งสมบารมีเพื่อบ่มุ่ความเป็นพระพุทธเจ้าในฐานะของพระโพธิสัตว์ได้เลย เมื่อหนทางนี้ได้ถูกปิดลง ทำอย่างไรจึงจะสามารถเปิดหนทางนี้ได้อีกครั้งหนึ่ง แนวคิดที่ว่าด้วย “โลกธาตุ (ขนาดใหญ่)” นี้มีอยู่มากมาย ดังนั้นในโลกธาตุที่มากมายเหล่านั้น ย่อมมีพระพุทธเจ้าอยู่” จึงบังเกิดขึ้น ทั้งนี้เพื่อเปิดหนทางในการสั่งสมบารมีของสรรพสัตว์ เพื่อบ่มุ่ความเป็นพระพุทธเจ้า เมื่อเป็นเช่นนี้ พวกเราที่อยู่ในยุคปัจจุบันจึงมีโอกาที่จะพบกับพระพุทธเจ้าในโลกธาตุอื่น และสามารถสั่งสมบารมีเป็นพระพุทธเจ้าได้เช่นกัน ซึ่งแนวคิดเช่นนี้อาจเป็นพื้นฐานของแนวคิดใหม่ที่เรียกว่า “มหายาน” ก็เป็นไปได้ และเมื่อเป็นเช่นนี้ เราย่อมที่จะสามารถสืบค้นกระบวนการเปลี่ยนแปลงจาก “หินยาน” ไปสู่ “มหายาน” โดยอาศัยมุมมองในเรื่อง “โลกและจักรวาล” ของพระพุทธศาสนาที่มีแนวคิดที่ว่า “ปัจจุบัน พระพุทธเจ้าทรงมีพระชนมชีพอยู่ ณ ที่แห่งใดแห่งหนึ่งหรือไม่ ถ้าพระองค์ทรงมีพระชนมชีพอยู่ เราจะไปพบพระองค์ได้อย่างไร” ซึ่งแท้ที่จริงแล้ว แนวทางในการวิจัยในลักษณะนี้ ได้เคยถูกนำเสนอไปแล้วเมื่อกว่า 80 ปีที่ผ่านมา โดย Prof. Dr. Taiken Kimura

(เชิงอรรถต่อจากหน้าที่แล้ว)

เหล่านี้เป็นต้น รวมกัน 1000 จักรวาล เรียกว่า “โลกธาตุขนาดเล็ก” โลกธาตุขนาดเล็กนี้ รวมกัน 1000 โลกธาตุ เรียกว่า “โลกธาตุขนาดกลาง” และโลกธาตุขนาดกลางนี้ รวมกัน 1000 โลกธาตุ เรียกว่า “โลกธาตุขนาดใหญ่” (Nakamura 2001: 593) ศึกษาเปรียบเทียบเรื่องโลกธาตุขนาดต่างๆ เพิ่มเติมใน AN 3 Ānanda-vagga 80 (AN I: 226³¹-228³⁰) (ผู้แปลและเรียบเรียง)

ซึ่งมีใจความตอนหนึ่งกล่าวไว้ดังนี้¹³

เรื่องการปรากฏอยู่ของพระพุทธเจ้า 7 พระองค์ในอดีต รวมถึงพระพุทธเจ้า 24 พระองค์ จนกระทั่งถึงพระพุทธเจ้านับหมื่น พระองค์นั้น เป็นเรื่องที่พระพุทธศาสนานิกายต่างๆ มีความเห็น พ้องต้องกันและต่างยอมรับในเรื่องนี้ แต่ทว่าประเด็นปัญหา คือ “ณ จุดเวลาเดียวกัน มีพระพุทธเจ้าปรากฏอยู่ในโลกธาตุอื่นหรือไม่” ในเรื่องนี้ได้มีปรากฏในพระสูตรที่กล่าวถึงความเสมอเหมือน กันระหว่าง “พระตถาคต” กับ “พระเจ้าจักรพรรดิ” ไว้อย่างชัดเจนว่า “พระเจ้าจักรพรรดิไม่สามารถบังเกิดขึ้นได้พร้อมกันถึง 2 พระองค์ ฉะนั้น การบังเกิดขึ้นพร้อมกันของพระพุทธเจ้า 2 พระองค์ก็ไม่อยู่ในฐานะที่จะมีได้ฉะนั้น” (ละข้อความ) ซึ่งหลักการดังกล่าว นี้ ยอมรับการมีอยู่ของพระพุทธเจ้าเพียง 1 พระองค์ในจักรวาลทั้ง ปวง และเป็นการปฏิเสธการมีอยู่ของพระพุทธเจ้า 2 พระองค์ใน เวลาเดียวกัน ดังจะพบหลักการนี้ได้ใน “สรวาสติวาท” เป็นต้น แต่ใน ขณะเดียวกัน “มหาasanghika” หรือนิกายที่ได้รับอิทธิพลมาจากมหา sanghika ได้แก่ “เสาตรานติกะ” (Sautrāntika 經量部) กลับยืนยัน การมีอยู่ของพระพุทธเจ้ามากกว่า 1 พระองค์ในเวลาเดียวกัน เกี่ยวกับการตอบปัญหาในเรื่องดังกล่าวนี้ ได้มีการกล่าวไว้ใน คัมภีร์ “อภิธรรมโกศภาษยะ” (Abhidharmakośabhāṣya 俱舍論) บทที่ 12 โดยมีใจความสำคัญที่กล่าวถึงแนวคิดของกลุ่มผู้ที่ เห็นด้วยกับหลักการที่มีพระพุทธเจ้าพระองค์เดียวว่า “พุทธา- นุภาพนั้นครอบคลุมไปทั่วโลกธาตุขนาดใหญ่ (Trisāhasra- mahāsāhasralokadhātu 三千大千世界) ดังนั้นจึงไม่มีความ

จำเป็นที่จะต้องมืพระพุทธรเจ้าพระองค์อื่นอีก” แต่ในขณะเดียวกัน แนวคิดของผู้ที่เห็นด้วยกับหลักการที่มีพระพุทธรเจ้าหลายพระองค์ กลับเห็นว่า “ตราบเท่าที่ยังมีพระโพธิสัตว์ผู้มุงบรลุพระโพธิญาณ อยู่นับไม่ถ้วน ก็ไม่ควรที่จะปฏิเสธการมีอยู่ของพระพุทธรเจ้า นับพระองค์ไม่ถ้วนในโลกธาตุนั้นๆ ด้วยมิใช่หรือ นอกจากนี้ การที่พระสูตรทั้งหลายไม่ได้กล่าวถึงการปรากฏของพระพุทธรเจ้า 2 พระองค์ในเวลาเดียวกันนั้น นั้นเป็นเพราะกล่าวอยู่ในขอบเขตของ โลกาตุนขนาดใหญ่นี้เท่านั้น ดังนั้นจึงไม่อาจนับเป็นหลักฐานที่ ปฏิเสธการมีอยู่ของพระพุทธรเจ้านับพระองค์ไม่ถ้วนได้” จากแนวคิด เรื่องการมีอยู่ของพระพุทธรเจ้านับพระองค์ไม่ถ้วน ณ จุดนี้ อาจเป็น จุดกำเนิดของแนวคิดเกี่ยวกับ “พระพุทธรเจ้าในพระพุทธศาสนา มหายาน” ในกาลต่อมา แต่ทว่าทั้งนี้ทั้งนั้น สิ่งที่จะต้องไม่ลืม คือ แนวคิดเรื่องความสัมพันธ์ระหว่าง “พุทธเกษตร” กับ “การช่วยเหลือสรรพสัตว์” ยังมีได้เกิดขึ้น ณ จุดนี้ (ผู้เขียนขอละการอ้างอิง ที่ปรากฏในต้นฉบับของข้อความที่ยกมานี้)¹⁴

ในการสืบค้นถึงการกำเนิดของพระพุทธศาสนาพุทธนิกายมหายานนั้น ผู้เขียนเล็งเห็นถึงความสำคัญของการศึกษาแนวทางในการตอบปัญหา ของฝ่ายมหายานในทุกๆ สายจารีต ในเรื่องที่ว่า “วิธีการใดที่เราจะ

14 นอกจากนี้ Prof. Dr. Taiken Kimura ยังได้กล่าวไว้ว่า “การยืนยันในเรื่องที่ว่า ‘ให้รับเอาเจตนารมณ์ที่แท้จริงของพระพุทธรเจ้าที่ซ่อนอยู่เบื้องหลังคำสอน ในพระสูตร’ ที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์อภิธรรมต่างๆ ของสรวาสติวาทนั้น มีความสอดคล้องกับท่าทีของมหายาน ดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่เราจะต้อง วิจัยคัมภีร์อภิธรรมด้วย” ซึ่งการวิจัยลักษณะนี้ในปัจจุบัน เป็นมุมมอง พื้นฐานในเรื่องที่ว่าด้วยสิ่งที่เป็น “พุทธพจน์” และ “ไม่ใช่พุทธพจน์” ในคำสอนของมหายาน (Kimura 1937: 30-31)

สามารถเป็นพระพุทธรูปเจ้าได้ และเพราะเหตุใด แม้ว่าพระศากยมุนีพุทธรูปเจ้าจะดับขันธปรินิพพานไป เข้าสู่ยุคที่ปราศจากพระพุทธรูปเจ้าแล้วก็ตาม เราก็ยังสามารถเป็นพระพุทธรูปเจ้าได้” ซึ่งถ้าเราสามารถจับหลักเกี่ยวกับแนวทางการตอบปัญหาในเรื่องเหล่านี้ของพระพุทธศาสนามหายานในแต่ละสายจารีตได้ ก็คงทำให้เราสามารถมองเห็นถึงความสลับซับซ้อนที่มีอยู่ในพระพุทธศาสนามหายานได้ในระดับหนึ่ง และคงเป็นเหตุปัจจัยที่ทำให้เราค่อยๆ เข้าใกล้จุดกำเนิดที่มีอยู่มากมายหลากหลายของพระพุทธศาสนามหายานได้ในที่สุด

บทส่งท้ายจากผู้แปลและเรียบเรียง

สำหรับบทความในตอนี่ 2 นี้ ผู้เขียนได้กล่าวถึงแนวโน้มเกี่ยวกับการกำเนิดของมหายานว่ามีความเป็นไปได้สูงที่จะมาจากหมู่สงฆ์เดิมใน 18-20 นิกายที่มีอยู่แล้ว ไม่ได้เกิดจากกลุ่มของคฤหัสถ์ผู้ครองเรือน ดังที่ “ทฤษฎีของ Hirakawa” ได้กล่าวไว้ แต่ทว่า แม้จะมีแนวความคิดว่ามาจากหมู่สงฆ์เดิมก็ตาม ทั้งนี้ยังสามารถสันนิษฐานไปได้อีก 2 กรณี กล่าวคือ มหายานมีต้นกำเนิดมาจาก “แหล่งกำเนิดเพียงหนึ่งเดียว” หรือ “แหล่งกำเนิดที่มากมายหลากหลาย” กันแน่ ซึ่งในความเห็นของผู้เขียนนั้น เห็นว่า “น่าจะมาจากแหล่งกำเนิดที่หลากหลาย ไม่ใช่เพียงหนึ่ง” นอกจากนี้ การทำวิจัยโดยด่วนตัดสินลงไปว่า “มหายานมีต้นกำเนิดมาจากนิกายใด นิกายหนึ่งเท่านั้น” จะทำให้มุมมองในการวิเคราะห์คับแคบและอยู่ในวงจำกัด จึงเป็นสิ่งที่อันตรายอย่างยิ่ง จึงควรที่จะทำการวิจัยบนสมมติฐานความเป็นไปได้ทั้งในกรณีที่ 1 และกรณีที่ 2 ควบคู่กันไปอย่างระมัดระวัง ทั้งนี้ผู้เขียนเองได้นำเสนอประเด็นการวิจัยในเรื่องต่างๆ ที่อาจนำไปสู่คำตอบในเรื่องการกำเนิดของมหายาน อาทิ เรื่องความศรัทธาในการบูชา

พระสฤป สถานทีประพฤติปฏิบัติของพระโพธิสัตว์ คัมภีร์พระพุทศาสนา
มหายาน คัมภีร์ยุดคฤทธิรรม เหล่านี้เป็นต้น

เกี่ยวกับประเด็นต่างๆ ทีผู้เขียนนำเสนอมาในบทความนี้
ผู้แปลและเรียบเรียงเห็นว่า เป็นสิ่งทีมีความสำคัญยิ่งต่อการศึกษาวิจัย
ไม่เพียงแต่ในประเด็นทีเกี่ยวข้องกับกาการกำเนิดของพระพุทศาสนา
มหายานเท่านั้น แต่สามารถเป็นหลักการทีใช้ได้กับการวิจัยในทุกประเภท
กล่าวคือ การเปิดใจให้กว้างและมองถึงความเป็นไปได้ในกรณีต่างๆ ทีอาจ
เกิดขึ้นในประเด็นวิจัยทีต้องการศึกษา อันเป็นพื้นฐานสำคัญของนักวิจัย
ทุกระดับชั้นสืบต่อไป

บทความทีผู้แปลและเรียบเรียงได้นำมาเสนอนี้ อาจะยากต่อการ
ทำความเข้าใจในบางประเด็นสำหรับบุคคลทั่วไปทีไม่ได้อยู่ในแวดวง
วิชาการ แต่สำหรับบทความทีจะนำมาเสนอในลำดับต่อไป จะเป็น
บทความทีผู้เขียนท่านเดิม คือ Prof. Dr. Shizuka Sasaki ได้เขียนไว้เป็น
หนังสือเพื่อให้บุคคลทั่วไปได้มีโอกาสศึกษา โดยมีชื่อเป็นภาษาญี่ปุ่นว่า
Shūchū kōgi Daijō Bukkyō: kōshite Buddha no oshie wa henyō
shita 集中講義大乘仏教: こうしてブツダの教えは変容した (พระพุทศาสนา
มหายานหลักสูตรเข้มข้น: เพราะเป็นเช่นนี้ คำสอนของพระพุทเจ้าจึง
ปรับเปลี่ยนไป) ซึ่งได้ตีพิมพ์ในปี พ.ศ. 2560 ทีผ่านมา โดยเป็นรูปแบบงาน
เขียนในลักษณะการถามตอบทีเกิดขึ้นจริง จากนักศึกษาท่านหนึ่งที
เข้ามาเรียนในมหาวิทยาลัยฮานาโชนะ (花園大学) แต่ตนเองมีพื้นฐาน
ความรู้ในเรื่องของพระพุทศาสนาฝ่ายมหายานค่อนข้างจำกัด Prof. Dr.
Shizuka Sasaki จึงได้จัดสรรเวลาเพื่อให้ความรู้แก่นักศึกษาท่านนี้
เป็นพิเศษ ซึ่งต่อมาได้นำมาเรียบเรียงเป็นหนังสือและตีพิมพ์เป็นรูปเล่ม
โดยสำนักพิมพ์ NHK ประเทศญี่ปุ่น เพื่อให้บุคคลทั่วไปได้มีโอกาสศึกษา
ซึ่งทางผู้แปลและเรียบเรียงจะได้นำมาเสนอในโอกาสต่อไป

อักษรย่อและบรรณานุกรม

- PTS Pali Text Society สมาคมบาลีปกรณ์
 AN *Āṅguttaranikāya*, R. Morris (ed.), A. K. Warder (rev.),
 vol.I, London: PTS, 1885, rep. Oxford: PTS, 1989.

1. หนังสือ

ENDŌ, Toshiichi (遠藤敏一).

1997 *Buddha in Theravada Buddhism*. Dehiwala: Buddhist Cultural Centre.

2004 “*Pāri chūshaku bunken ni arawareta Buddakan to sono suriranka teki henyō* パーリ註釈文献に現れた仏陀観とそのスリランカ的変容 (ทรรคนะเกี่ยวกับพระพุทเจ้าที่ปรากฏในอรรถกถาบาลีและการเปลี่ยนแปลงทรรคนะนั้นในศรีลังกา).” *Bukkyōgaku Kenkyū* 仏教研究 33: 33-50.

FUJITA, Kōtatsu (藤田宏達).

2007 *Jōdosanbukyō no kenkyū* 浄土三部経の研究 (การศึกษาวินัยพระสูตรไตรภาคของนิกายสุขาวดี). Tokyo: Iwanami Shoten.

HIRAKAWA, Akira (平川彰).

1968 *Shoki Daijō Bukkyō no kenkyū* 初期大乘仏教の研究 (การศึกษาวินัยพระพุทศาสนาพุทธนามหายานยุคต้น). Tokyo: Shunjūsha. Revised edition in Hirakawa Akira chosakushū 平川彰著作集 (รวมผลงานเขียนของฮิรากาว่า) vol. 3 (1989) and vol. 4 (1990).

KIMURA, Taiken (木村泰賢).

- 1937 *Kimura Taiken zenshū dai 4 kan: Shōjō Bukkyō shisōron*
木村泰賢全集第四卷: 小乗仏教思想論 (รวมผลงานเขียนของ
คิมูระ ทะอิเคน เล่มที่ 4: แนวคิดพระพุทธศาสนาหินยาน).
Tokyo: Meiji Shoin.

NAKAMURA, Hajime (中村元).

- 2001 *Kōsetsu Bukkyōgo daijiten* 広説佛教語大辞典 (พจนานุกรม
ศัพท์ในพระพุทธศาสนา). Tokyo: Tokyō Shoseki.

NATTIER, Jan.

- 2003 *A Few Good Men: The Bodhisattva Path According to
the Inquiry of Ugra (Ugrapariṣcchā)*. Honolulu:
University of Hawai'i Press.

SHIMODA, Masahiro (下田正弘).

- 1997 *Nehangyō no kenkyū: Daijō kyōten no kenkyū
hōhō shiron* 涅槃經の研究: 大乘經典の研究 方法試論
(การศึกษาวิจัยมหาปริณิพพานสูตร: วิธีการศึกษาวิจัยคัมภีร์
พระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน). Tokyo: Shunjūsha.

NISHI, Yoshio (西義雄).

- 1945 *Shoki Daijō Bukkyō no kenkyū* 初期大乘仏教の研究
(การศึกษาวิจัยพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานยุคต้น). Tokyo:
Daitō Shuppansha.

RAY, Reginald.

1994 *Buddhist Saints in India: A Study in Buddhist Values and Orientations*. New York: Oxford University Press.

SHIMODA, Masahiro (下田正弘).

1997 *Nehangyō no kenkyū: Daijō kyōten no kenkyū hōhō shiron* 涅槃經の研究: 大乘經典の研究試論 (การศึกษาวิจัยมหาปริณิพพานสูตร: วิธีการศึกษาวิจัยคัมภีร์พระพุทธศาสนา มหายาน). Tokyo: Shunjūsha.

2. วารสาร

FUJITA, Yoshimichi (藤田祥道).

1997 “Kurikin-ō no yochimutan to Daijō bussetsuron: Daijōshōgonkyōron dai 1 shō dai 7 ge no ichikōsatsu” クリキン王の予知夢譚と大乘仏説論:『大乘莊嚴經論』第1章第7偈の一考察 (เรื่องราวความฝันของพระเจ้ากฤทิน (Kṛkin) กับคำสอนของมหายาน: กรณีศึกษา มหายานสูตรอลังการ บทที่ 1 คาถาที่ 7).” *Indogaku Chibettogaku Kenkyū* インド学チベット学研究 2: 1-21.

1998 “Butsugo no teigi o meguru kōsatsu” 仏語の定義をめぐる考察 (ศึกษาปัญหาการให้คำจำกัดความของพุทธพจน์).” *Indogaku Chibettogaku Kenkyū* インド学チベット学研究 3: 1-51.

- 2006a “*Daijō no shokyōron ni mirareru Daijō bussetsuron no keifu: I. Hannyakyō: ‘Chie no kansei’ o hibō suru bosatsu to osoreru bosatsu* 大乘の諸経論に見られる大乘仏説論の系譜: I.『般若経』:「智慧の完成」を誹謗する菩薩と恐れる菩薩 (วิวัฒนาการคำสอนของมหายานที่ปรากฏในคัมภีร์มหายาน: I. ปรัชญาปารมิตาสูต: พระโพธิสัตว์ผู้กล่าวร้ายและพระโพธิสัตว์ผู้หวาดกลัวต่อ ‘ปรัชญาปารมิตา’).” *Indogaku Chibettogaku Kenkyū* インド学チベット学研究 9/10: 1-55.
- 2006b “*Daijō no shokyōron ni mirareru Daijō bussetsuron no keifu: II. Kashōbon: Butsuda no seppō to sono rikai* 大乘の諸経論に見られる大乘仏説論の系譜: II.『迦葉品』: 仏陀の説法とその理解 (วิวัฒนาการคำสอนของมหายานที่ปรากฏในคัมภีร์มหายาน: II. กัศยปปริวรรต: พระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้ากับการทำความเข้าใจในพระธรรมเทศนานั้น).” *Bukkyōgaku Kenkyū* 仏教学研究 60/61: 44-65.
- 2007 “*Daijō no shokyōron ni mirareru Daijō bussetsuron no keifu: III. Gejinmikyō: sanmujishōsetsu to iu ichijōdō no kaiji* 大乘の諸経論に見られる大乘仏説論の系譜: III.『解深密経』: 三無自性説という一乗道の開示 (วิวัฒนาการคำสอนของมหายานที่ปรากฏในคัมภีร์มหายาน: III. สันธินิรโมจนสูตร: การปรากฏของวิถีสองแห่งเอกยานในแนวคิดเรื่อง ตรินิหฺสฺวภฺวา (tri-nihsvabhava)).” *Indogaku Chibettogaku Kenkyū* インド学チベット学研究 11: 1-30.

- 2008 “*Daijō no shokyōron ni mirareru Daijō bussetsuron no keifu: IV. Daijōshōgonkyōron: sōkatsu to tenbō* 大乘の諸経論に見られる大乘仏説論の系譜: IV.『大乘莊嚴経論』: 総括と展望 (วิวัฒนาการคำสอนของมหายานที่ปรากฏในคัมภีร์มหายาน: IV. มหายานสูตรอลังการ: บทสรุปและความคาดหวัง).” *Indogaku Chibettogaku Kenkyū* インド学チベツト学研究 12: 1-30.
- 2009 “The Bodhisattva Thought of the Sarvāstivādins and Mahāyāna Buddhism.” *Acta Asiatica* 96: 99-120.
- HARRISON, Paul.
- 1987 “Who Gets to Ride in the Great Vehicle? Self-Image and Identity Among the Followers of the Early Mahāyāna.” *Journal of the International Association of Buddhist Studies* 10 (1): 67-89.
- 1995a “Searching for the Origins of the Mahāyāna: What Are We Looking For?” *The Eastern Buddhist (New Series)* 28 (1): 48-69.
- 1995b “Some Reflections on the Personality of the Buddha.” *Ōtani Gakuhō* 大谷学報 74 (4): 1-28.
- 2003 “Mediums and Messages: Reflections on the Production of Mahāyāna Sūtras.” *The Eastern Buddhist (New Series)* 35 (1/2): 115-151.

HONJŌ, Yoshifumi (本庄良文).

- 1989 “*Abidatsuma bussetsuron to Daijō bussetsuron* 阿毘達磨仏説論と大乘仏説論 (คำสอนในอภิธรรมและคำสอนในมหายาน).” *Indogaku Bukkyōgaku Kenkyū* 印度学仏教学研究 38 (1): 410-405.
- 1990 “*Shakkiron dai 4 shō: Seshin no Daijō bussetsuron (jō)* 『釈軌論』第四章: 世親の大乘仏説論 (上) (วैयाขยายุคติ บทที่ 4: คำสอนมหายานของท่านวสุพັນธุ ตอนแรก).” *Kōbe Joshi Daigaku Kenkyū Kiyō Bungakubu hen* 神戸女子大学研究紀要 文学部篇 23 (1): 57-70.
- 1992 “*Shakkiron dai 4 shō: Seshin no Daijō bussetsuron (ge)* 『釈軌論』第四章: 世親の大乘仏説論 (下) (วैयाขยายุคติ บทที่ 4: คำสอนมหายานของท่านวสุพັນธุ ตอนจบ).” *Kōbe Joshi Daigaku Kenkyū Kiyō Bungakubu hen* 神戸女子大学研究紀要 文学部篇 25 (1): 108-118.
- 2001 “*Shakkiron dai 1 shō (jō) Seshin no kyōten kaishakuhō* 『釈軌論』第一章 (上) 世親の經典解釈法 (วैयाขยายุคติ บทที่ 1 (ตอนแรก) วิธีอรรถาธิบายพระสูตรของท่านวสุพັນธุ).” *Kagawa Takao hakase koki kinen ronshū: Bukkyōgaku Jōdogaku kenkyū* 香川孝雄博士古希記念論集: 仏教学浄土学研究 (รวมผลงานวิจัยในวาระฉลองสิริอายุครบ 70 ปี ดร. คางาวะ ทากาโอะ: งานวิจัยพุทธศาสตร์และสุขาวดีศาสตร์): 107-119, Kyoto: Nagata Bunshōdō.

KARASHIMA, Seishi (辛嶋静志).

- 1993 “*Hokkekyō ni okeru jō (yāna) to chie (jñāna): Daijō Bukkyō ni okeru yāna no gainen no kigen ni suite* 法華經における乗 (yāna) と智慧 (jñāna): 大乘仏教におけるの yāna 概念の起源について (‘ยาน’ และ ‘ปรัชญา’ ในสังฆธรรมปุณฺฑริกสูตร: ต้นกำเนิดของแนวคิดเรื่อง ‘ยาน’ ในพระพุทธศาสนาพุทธมหายาน).” *Hokkekyō no juyō to tenkai* 法華經の受容と展開 (การยอมรับและวิวัฒนาการของสังฆธรรมปุณฺฑริกสูตร): 137-197, Kyoto: Heirakuji Shoten.
- 2005 “*Shoki Daijō butten wa dare ga tsukutta ka: arannyajū biku to sonjū biku no tairitsu* 初期大乘仏典は誰が作ったか: 阿蘭若住比丘と村住比丘の対立 (ใครคือผู้สร้างคัมภีร์มหายานยุคต้น: ความขัดแย้งระหว่างภิกษุผู้อยู่ในอรัญญะและภิกษุผู้อยู่ในหมู่บ้าน).” *Bukkyō Daigaku Sōgō Kenkyūjo Kiyō* (sep. issue): *Bukkyō to shizen* 佛教大学総合研究所紀要別冊: 仏教と自然 (พระพุทธศาสนากับธรรมชาติ): 45-70.

NISHI, Yoshio (西義雄).

- 1968 “*Hannyakyō ni okeru bosatsu no rinen to jissen* 般若經における菩薩の理念と実践 (อุดมคติและการปฏิบัติของพระโพธิสัตว์ในปรัชญาปารมิตาสุตต).” *Daijō basatsudō no kenkyū* 大乘菩薩道の研究 (การศึกษาวิจัยวิถีแห่งพระโพธิสัตว์มหายาน): 1-159, Kyoto: Heirakuji Shoten.
- 1975 *Abidatsuma Bukkyō no kenkyū* 阿毘達磨仏教の研究 (การศึกษาวิจัยพระพุทธศาสนายุคอภิธรรม). Tokyo: Kokusho Kankōkai.

- 1976 “*Abidatsuma Bukkyō ni okeru Butsuda no hongan setsu: fu bosatsu no akushu ganshō setsu* 阿毘達磨仏教に於ける仏陀の本願説: 附 菩薩の悪趣願生説 (แนวคิดเรื่องการตั้งปณิธานของพระพุทธเจ้าในพระพุทธศาสนายุคอภิธรรม: ภาคนวนก การตั้งปณิธานไปบังเกิดในอบายภูมิของพระโพธิสัตว์).” *Tōyōgaku Kenkyū* 東洋学研究 10: 1-36.
- 1979 “*Setsuissaiubu to shoki Daijō to no kankei* 説一切有部と初期大乘との関係 (ความสัมพันธ์ระหว่างสรวาสติวาทกับมหายานยุคต้น).” *Tōyōgaku Kenkyū* 東洋学研究 13: 1-8.
- SASAKI, Shizuka (佐々木閑).
- 2003 “*Aranya ni okeru biku no seikatsu* アランヤにおける比丘の生活 (ชีวิตความเป็นอยู่ของภิกษุผู้อยู่ในอรัญญะ).” *Indogaku Bukkyōgaku Kenkyū* 印度学仏教学研究 51 (2): 812-806.
- 2004a “*Aranya no kūkan teigi* アランヤの空間定義 (คำจำกัดความของพื้นที่อรัญญะ).” *Mikogami Eshō kyōju shōju kinen ronshū: Indo tetsugaku Bukkyō shisō ronshū* 神子上恵生教授頌寿記念論集: インド哲学仏教思想論集 (รวบรวมผลงานวิจัยในวาระฉลองอายุวัฒนมงคล ศ. มิโกะงามิ เอะไซ: ปรัชญาอินเดียและแนวคิดในพระพุทธศาสนา): 127-146, Kyoto: Nagata Bunshōdō.
- 2004b “*Aranya Dwellers in Buddhism.*” *Bukkyō Kenkyū* 仏教研究 32: 1-13.
- 2009a “A Basic Approach for Research on the Origins of Mahāyāna Buddhism.” *Acta Asiatica* 96: 25-46.

- 2009b “The Mahāparinirvāṇa Sūtra and the Origins of Mahāyāna Buddhism.” (Review Article) *Japanese Journal of Religious Studies* 26-1/2: 189-197.
- 2011 “*Daijō Bukkyō kigenron no tenbō* 大乘仏教起源論の展望 (มุมมองในการศึกษาการกำเนิดของพระพุทธศาสนา มหายาน).” *Shirīzu Daijō Bukkyō 1: Daijō Bukkyō to wa nani ka* シリーズ大乘仏教1: 大乘仏教とは何か (ซีรีส์พระพุทธรศาสนา มหายาน: 1 พระพุทธศาสนา มหายานคืออะไร): 73-112. Tokyo: Shunjūsha.

SHIMODA, Masahiro (下田正弘).

- 2009 “The State of Research on Mahāyāna Buddhism: The Mahāyāna as Seen in Developments in the Study of Mahāyāna Sūtras.” *Acta Asiatica* 96: 1-23.

WATANABE, Shōgo (渡辺章悟).

- 2009 “The Role of “Destruction of the Dhamma” and “Predictions” in Mahāyāna Sūtras: with a Focus on the Prajñāpāramitā Sūtras.” *Acta Asiatica* 96: 77-97.

3. วิทยานิพนธ์

KATSUMOTO, Karen (勝本華蓮).

2006 “*Bosatsu no butsudō shugyō: Nanden Shogyōzōkyō oyobi sono chūshaku o chūshin to suru haramitsu no kenkyū* 菩薩の仏道修行: 南伝『所行藏經』およびその註釈を中心とする波羅蜜の研究 (วิธีปฏิบัติเพื่อความป็นพุทธะของพระโพธิสัตว์: การศึกษาวิจัยเรื่องบารมีในคัมภีร์จริยาปิฎกและอรรถกถาบาลี).” Ph.D. diss., Hanazono University.